

PAPP INGRID

Az erdélyi fejedelem kapcsolata Illésházy Gáspárral és a cseh exulánsokkal

Kölcsey 1833. június 23-án – a vallásügyi tárgyalások kapcsán – a következőképpen hivatkozott a Bethlen Gábor által kivívott vallás-szabadságra: „vallásbeli szabadság csak ott van, hol egy felekezetből másba szabadon mehetni. Ezen szabadságért vívott Bocskay és Bethlen; ezért az 1790-diki Rendek.”¹ Kölcsey világosan látta, hogy a fejedelem ismételt hadjáratai valóban hozzájárultak ahhoz, hogy a felső-magyarországi területek lakói a Cseh- és Morvaországban tapasztalható állapotokhoz képest jó ideig összehasonlíthatatlanul szabadabban gyakorolhatták vallásukat. Bocskai és Bethlen hadjáratai e tekintetben kiindulópontját és hivatkozási alapját képezték azon folyamatoknak, amelyek az 1830-as években a nemzeti reformtörekvésekben fejeződtek ki. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) és választott magyar király (1620–1621) 1619–1621 közötti tevékenységével már könyvtárnyi szakirodalom foglalkozott.² Azonban úgy vélem, a Bethlen-kép árnyaltabb megrajzolásához elengedhetetlenül fontos megvizsgálni Bethlen kapcsolatát a magyar királyságbeli rendekkel (különösen Illésházy Gáspárral) és a cseh exulánsokkal, mivel a Magyar Királyság, a protestáns rendek és a cseh exulánsok számára sorsdöntő időszaknak tekinthető a fejedelem 1619–1621 közötti hadjárata.

1619-ben a Habsburg Birodalom válságos időszakot élt át. II. Ferdinánd cseh (1617), majd egy évvel később magyar király (1618. május 18.) a nagybátyja, II. Mátyás 1619. március 20-án bekövetkezett

---

¹ KÖLCSEY 2000, 204. – Gyapay László tanár úr legfőbb kutatási eredményei Kölcsey Ferenc kritikusai pályájának és irodalomszemléletének monografikus feldolgozásához, illetve irodalomkritikai és esztétikai írásainak kritikai kiadásához kapcsolódnak.

² Az itt következő ismertetés alapvető támpontjai: PÁLFFY 2013; J. ÚJVÁRY 2013; KÖNYA 2013, 179–189; ODLOŽILÍK 1932–1933.

halálát követően a német-római császári trón megszerzésén munkálkodott. Ezzel egy időben a protestáns cseh rendek új királyt választottak, meghívták a cseh trónra Pfalzi V. Frigyes, aki apósa, I. Jakab angol király rosszallása ellenére elfogadta a trónt és Prágába utazott feleségével. 1619. november 4–7. között cseh királlyá koronázták. Ebben a válságos helyzetben indított támadást a Habsburg állam ellen Bethlen Gábor, akit 1620. augusztus 25-én Besztercebányán a magyar rendek királlyá választottak. II. Ferdinánd 1619 végére ugyan megszerzte a császári trónt, azonban néhány hónap leforgása alatt elvesztette a cseh és részben a magyar koronát. Bethlen az Oszmán Birodalom vazallusa volt, azonban az Oszmán Birodalom politikai okokból nem akart háborúba keveredni a Habsburg Monarchiával, ezért taktikailag kívárta, hogy Bethlen és protestáns szövetségesei mire képesek II. Ferdinánd hadaival szemben. A Habsburg Monarchia válságos helyzete az 1620. november 8-án lezajlott fehérhegyi csatáig tartott, amikor is a cseh, morva, sziléziai és magyar csapatok alig egy óra leforgása alatt súlyos vereséget szenvedtek a császári hadaktól. A csatát veszített uralkodó, Pfalzi Frigyes a menekülést választotta udvartartásával és a rendi felkelés vezetőivel együtt. Egyes magas rangú vezetők Bethlen Gábor udvarába menekültek. Ilyen volt thurni Jindřich Matyáš és a jägerndorfí őrgróf, János György.³ 1622. január 6-án Bécsben aláírásra került a nikolsburgi béke a fejedelem és a császár között, amelyben Bethlen lemondott a királyi címéről, és kötelezte magát a Szent Korona visszaadására, amiért megkapta a hét felső-magyarországi vármegyét.

Esterházy Miklós királyi főudvarmester (1618–1622) összeírta a magyar királlysági rendeket Bethlen Gáborhoz való viszonyuk alapján. Négy nemesi csoportot határozott meg: „az kik Bethlennek az magyar koronához tartozó urak fejet nem hajtottak”, „az kiket az kételenség vitt reá”, „az kik Bethlent hitták vagy kedvvel vették” és „az nemesek között az kik ezenben fők”.⁴ A harmadik csoportot tehát a fejedelmet támogató nemesek alkották: „Batthyány Ferenc. Thurzó Imre. Thurzó Szaniszló. Három Révay. Nádasdy Pál. Nádasdy László.

---

³ KÁRMÁN 2013.

⁴ SZALAY–SALAMON 1863–1870, I, 66–69.

Szécsi György, öcscseivel. Rákóczy György. Illésházy Gáspár. Jakusics András. Tököli István. Zrínyi Miklós. Erdődy Kristóf. Szunyogh Mózes. Vizkeleti Mihály. Két Nyáry, István s Miklós. Két Listhius István. Két Pongrácz: István és János. Három Zay. Dóczi István. Esterházy Gábor. Forgács Péter.” A negyedik csoporthoz Bethlen fő támogatói tartoztak: „Rákóczi János. Bossányi Miklós. Fülő Miklós. Bogdányi János. Sándor János. Litay István. Strucz Ferencz. Csúti Gáspár. Szegedy Gáspár. Zmeskál Jereslaus. Liptai Imre. Horvát Bálint. Sepsi János. Vizkeleti János az pápai. Dávid János. Gyürky Benedek.”⁵ Esterházy egy ötödik csoportot is megnevezett: „az kapitányoknak az roszsza”.⁶ Illésházy Gáspárt a fejedelmet támogató nemesek közé sorolja a főudvarmester – ezen állításával nem is szeretnék vitába szállni –, azonban úgy vélem, hogy Illésházy Bethlenhez fűződő kapcsolatát némileg árnyalni szükséges.

Illésházy Gáspár, Magyarország nádorának, Illésházy Istvánnak az örököse 1610-től lett Trencsén és Liptó vármegyék főispánja. Bethlen Gábor és Illésházy Gáspár az 1619–1622 közötti időszakban kiterjedt levelezést folytatott egymással.⁷ Bethlen Gábor ebben az időszakban negyvenkét magyar és két latin nyelvű (Pozsony, 1619. október 17. és október 20.) levelet küldött Illésházynak, „Spectabili ac magn. dno Caspari Illéshazi, comitatum Trincinensis et Liptoviensis comiti etc.

---

⁵ SZALAY–SALAMON 1863–1870, I, 68.

⁶ SZALAY–SALAMON 1863–1870, I, 69.

⁷ Tanulmányomhoz Bethlen Gábor három kiadott levélgyűjteményét használtam fel: BETHLEN 1879; BETHLEN 1915; BETHLEN 1980. Bethlen Illésházynak írott, az e kiadások alapjául vett levelei a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában vannak. A kiadott levelek közül nem mind található meg a levéltár gyűjteményében. Vannak azonban olyan levelek is, amelyek megtalálhatóak ugyan a levéltárban, de nem kerültek kiadásra. A kiadatlan levelekben – a kiadottakhoz hasonlóan – a fejedelem kéréseket fogalmaz meg a főispánhoz. Számomra rendkívül érdekes lett volna, ha az Illésházy által írott válaszleveleket is kézhez vehetem. Azonban az Illésházy család iratai között, a P 1987 jelzeten nem találtam az 1619–1621 közötti időszakban Illésházytól származó levelet. Illésházy Gáspár itt megtalálható legkorábbi, Bethlen Gábornak írott levele 1626. november 14-ei keletű.

amico Nobis honorando” címmel.⁸ Három levélen Bölöny Gáspár és öt levélen Kraus János fejedelmi titkár aláírása is látható.⁹ Az 1619. október 20-án Pozsonyban kelt levélen megtalálható Bölöny Gáspár aláírása mellett Péchy Simon erdélyi kancellár aláírása is.¹⁰ Hat levél a „Gabriel Dei gratia regnorum Hungariae et Transsylvaniae princeps ac Sicularum comes” bevezető résszel kezdődik, ami 1620 augusztusában, azaz a királlyá választását követően „Gabriel Dei gratia electus Hungariae etc. rex Transsylvaniae princeps ac Sicularum comes”-re módosult. Az 1619–1622 közötti időszak első, a modern történettudomány által gyűjteménybe foglalt levele Debrecenben kelt 1619. szeptember 12-én. Ebben a fejedelem a hadba szállásának okait magyarázta.¹¹ E napon négy további levél is íródott (Szeben városának,¹² Thurzó Imrének,¹³ Nyáry Pál özvegyének, Várday Katalinnak,¹⁴ Révay Péternek¹⁵). Míg Thurzó Imrének írott levelében részletesen ír hadserege létszámáról, hadi sikereiről és rövid távú haditerveiről, addig a négy másik levél Bethlen reprezentációs törekvését fejezi ki. Céljuk magyarázatot adni hadba szállására a Habsburg-ház ellen, támogatást vagy pusztán beleegyezést és elfogadást szerezni. Várday Katalinnak írott levelében csupán egy mondatban foglalta össze hadba vonulásának okait, amelyek a többi három levélben jóval nagyobb terjedelemben kerültek kifejtésre. E levelek csupán a címzett megszólításában és a záró részben különböznek, a további részekben szószerinti egyezések találhatók, ugyanazon szövegrészek kerültek beillesztésre némi módosítással (egy-egy jelző behelyezésével, eltávolításával vagy a szavak felcserélésével). Bethlen

---

⁸ BETHLEN 1915.

⁹ BETHLEN 1915, 12, 13, 15, 21, 24, 31, 33. (Bölöny Gáspár aláírása található meg az 1619. október 11-én, október 17-én és október 20-án kelt leveleken. Kraus János aláírása található az 1620. április 1-én, október 15-én, 1621. január 30-án, május 9-én és május 25-én kelt darabokon.)

¹⁰ BETHLEN 1915, 14.

¹¹ BETHLEN 1915, 1.

¹² BETHLEN 1980, 126–135.

¹³ BETHLEN 1879, 128–130.

¹⁴ BETHLEN 1879, 130.

¹⁵ BETHLEN 1879, 131–132.

mindhárom levelében a következőképpen indokolta meg hadba szállását: „valamenniszéri való frigykötésünk és annak erősítésére diplomák cserélése forgott közöttünk az Ausztriai házzal; ugyan akkor mindjárt, sokkal bizonyosabb látható jeleit mutogatták és tapasztaltuk mi is az frigy ellen mind titkon s mind nyilvánvalóan ellenséges praktikájoknak, melyet nyilván tudtuk és tapasztaltuk.”¹⁶ Bethlen hadjáratának okai között sorolta fel még, hogy el szeretné kerülni, hogy a Magyar Királyság hasonló helyzetbe kerüljön, mint Csehország, ahol a rendek és az uralkodó között éles ellentét alakult ki, a vallási helyzet kritikus, és a jezsuiták erőszakos eszközökkel próbálják katolikus hitre téríteni a protestáns cseheket. A fejedelem már hadjárata kezdetén rendkívül nagy hangsúllyal emelte ki a rendek céljait és a vallási tolerancia ügyét, részben ennek is köszönhető, hogy hadjáratának támogatottsága a rendek között tekintélyesnek volt mondható. A nemesek közül jóval többen támogatták az 1619 őszén hadjáratot indító Bethlen Gábort, mint elődjét, Bocskai fejedelmet.¹⁷

A fejedelem az 1619. szeptember 30-án kelt levelében a következőképpen fogalmazta meg, hogy milyen nagyra értékeli Illésházy támogatását: „bizonyoson elhiggye K[e]g[y]elmejd, hogy ha az K[e]g[y]elmejd becsületes tekinteti én előttem nem forgott volna, mások szavára később vehettem volna magamat az indulásra.”¹⁸ A hadjárat kezdetén rendkívül bizalmas volt Illésházy és a fejedelem kapcsolata, ezt mutatja, hogy Bethlen a szövetségeseinek szánt leveleket Illésházy közvetítésével továbbította. Feltételezhetően ezzel a levéllel együtt is érkezett egy másik, mely a morvaországiaknak szólt, mivel a fejedelem a levél továbbítására szólította fel a főispánt. Bethlen Illésházyhoz írott leveleinek gyakori témája a morva helyzet és a morváknak nyújtandó segítség kérdése. Az Illésházy család birtokai közvetlenül Morvaországgal voltak határosak, a család a rendi felkelést megelőzőleg is jó kapcsolatot ápolt a morvaországiakkal, ezért 1619 után több esetben katonai segítséget nyújtott nekik. Ezt bizonyítja a szeptember 30-án írott levél, amelyben a fejedelem

---

¹⁶ BETHLEN 1915, 1.

¹⁷ KÓNYA 2013, 179–181.

¹⁸ BETHLEN 1915, 10.

tudtára adta a főispánnak, hogy a morvaországiak kérésére arra utasította Rhédey Ferencet, hogy hadaival induljon a segítségükre. De ha ez nem volna elég – „ha pedig oly szorulásban volnának a morvaiak”¹⁹ –, arra kéri Illésházyt, küldje el hadait a morvák megsegítésére Petneházy István vezetésével.

A szeptember 30-án Bethlen által írott levél válasz volt Illésházy levelére, amelyben azt nehezményezte, hogy a fejedelem csapatai nagy károkat okoznak. A fejedelem válaszként szabadkozott Szécsy György hadai miatt, amelyek nagy pusztítást vittek véghez. Bethlen Bocskai fejedelem hajdani hadainak pusztításához hasonlította a nemes urak csapatainak a pusztítását, azonban fontosnak tartotta megírni, hogy saját serege, amíg eljutott Debrecenig, nem vitt véghez hasonló cselekedetet.²⁰ A városok, amelyek a Bocskai-felkelés idején nagy károkat szenvedtek, Bethlen hadjáratakor teljesítették ugyan kötelességeiket, de megpróbálták távol maradni az eseményektől és minél inkább elkerülni a hadak pusztítását.²¹ A hajdúk fosztogatásait ugyanakkor valójában már a hadjárat első hónapjaiban sem sikerült elkerülnie például Lőcse városának: amikor szeptember 29-én a fejedelem bevonult seregeivel a városba, a hajdúk nagy pusztítást vittek véghez a városhoz tartozó majorságokban és falvakban.²² A hadjárat későbbi időszakában is gyakran előfordult, hogy Bethlen hajdúi nagy károkat okoztak. Ezt mutatja az 1621. november 8-án kelt levél, amelyben Bethlen megígérte Illésházynek, hogy a birtokairól elrabolt asszonyokat és marhákat vissza fogja szolgáltatni kapitányai által.²³

Az 1619. október és 1620. október közötti levelekben Bethlen kéréseket fogalmazott meg Illésházyhoz, aki a kéréseket – az egymás után következő levelek tanúsága szerint – eleinte pontosan a fejedelem elvárásai szerint teljesítette. A levelekben megfigyelhető föl- és alárendeltségük. Bethlen „intjük, sőt hadjuk s poroncsoljuk is” szintagmával adja tudtára Illésházynek, hogy mit vár el tőle.²⁴

---

¹⁹ BETHLEN 1915, 10.

²⁰ BETHLEN 1915, 7.

²¹ KÓNYA 2013, 179–180.

²² HAIN 1988, 150–161.

²³ BETHLEN 1915, 49.

²⁴ BETHLEN 1915, 12.

1619. október 11-én a nagyszombati táborban kelt levélben a fejedelem megírta hívének, hogy Pozsony felé indul, és szeretné, ha csatlakozna hozzá hadaival.²⁵ Arról nem rendelkezünk adattal, hogy Illésházy csakugyan csatlakozott-e, de a fejedelemnek sikerült elfoglalnia Pozsonyt. A besztercebányai országgyűlést megelőzőleg a fejedelem arra utasította Illésházyt, hogy Thököly Istvánnal együtt ismertesse meg Trencsén, Turóc és Liptó vármegyékkel az országgyűléssel kapcsolatos „certificatoria” levelét.²⁶ Az 1620. szeptember 17-én kelt levelében arra kérte Illésházyt, hogy fogadjon hadat, és háromszáz sziléziai gyalogost szállásoljon el Árvába.²⁷ 1620. október 13-ai levelében azt kérte a főispántól, hogy Lengyelország felől ötszáz gyalogost állítson Árva vármegye védelmére. Az október 13-ai levélben újból megfogalmazódott a kérés, hogy haladéktalanul csatlakozzon hadaival a fejedelemhez.²⁸ Illésházy a Lengyelországból érkező hadakra hivatkozva elodázta a kérést. Bethlen 1620. október 25-ei, október 28-ai, október 31-ei, november 7-ei leveleiben újra és újra megismételte eredeti kérését.²⁹ Nem értve Illésházy magyarázkodását, november 7-én Pozsonyban kelt levelében már indulatos helyzetértelmezést adott: „az olyan hadtól, minő az K[e]g[y]elme]d és kapitánytól Isten otalmazzon mindeneket. Mert a míg K[e]g[y]elme]d felkészülne, addig szabadon elveszhetne az ország. Bezzeg uram nem így kellene Trincsinváraljáért K[e]g[y]elme]d hazájának szolgálni.”³⁰ A fehérhegyi csata előestéjén írott levél kemény hangneme Illésházy engedetlenségének szólt, de ebben az időszakban még nem kérdőjeleződött meg a főispán Bethlen iránti hűsége. Illésházy távolmaradásának okát feltételezhetően abban kereshetjük, hogy nem akart hadaival nyílt összetűzésbe kerülni a császárral, de a fejedelemmel sem szeretne volna megszakítani a kapcsolatot, inkább a kivárás taktikáját választotta. Ezt bizonyíthatja az a tény is, hogy bár a császári hadak elleni csatában nem vett részt, azonban a Cseh- és Morvaországból

---

²⁵ BETHLEN 1915, 12.

²⁶ BETHLEN 1915, 16.

²⁷ BETHLEN 1915, 17.

²⁸ BETHLEN 1915, 19.

²⁹ BETHLEN 1915, 19, 20, 21.

³⁰ BETHLEN 1915, 22.

érkező nagyszámú menekültet letelepítette saját birtokain és előjogokat biztosított számukra, Trencsénben például több exuláns nemesi család talált új otthonra.³¹ Bethlen 1621. január 18-án már megennyhülve kérte Illésházyt, hogy ha már nem harcol a hadaival mellette, akkor legalább az ellenséget tartsa távol a morva határ felől.³² Január 28-ai levelében újfent kérte a dán és sziléziai követek útjának megsegítésére és arra, hogy kíséretükre lovasokat adjon.³³ Bethlen újabb összecsapásra készült a császár seregeivel. Ezt mutatja, hogy a Pfalzi Frigyes visszatérése körül keringő híreknek hitelt adva elküldte thurni Jindřich Matyáš grófot az uralkodóhoz, hogy megtudja szándékait. V. Frigyes – tartva apósa, I. Jakab rosszállásától – elzárkózott a hadműveletek további folytatásától.³⁴

Bethlen 1621. április 18-án kelt válaszlevelében segítséget ígért Illésházynek a kozákok támadásával szemben. Megígérte, hogy elküldi Ujfalusi Gergelyt kétszáz lovasával együtt a főispán megsegítésére.³⁵ A fejedelem és a főispán 1621 elején kelt leveleiből egymást kölcsönösen segítő és támogató viszony rajzolódik ki. Illésházy szolgálataiért cserébe katonai segítségnyújtást várt, a fejedelem pedig törekedett lehetőségeihez mérten megfelelni a kéréseknek. 1621 májusában ellenállás szerveződött a hadjáratával elfoglalt fejedelem ellen Erdélyben, ami nem vezetett sikerre, azonban több bizalmas embere elpártolásával és helyzete meggyengülésével járt együtt. 1621 júniusában Illésházy is arra kérte a fejedelmet, hogy mentse fel kötelezettsége alól. 1621. június 17-én a gönci táborból kelt levélben Bethlen a következőket válaszolta: „K[e]g[yelme]det szeretettel intjük, sőt obstestáljuk, ennek a gondolatnak mostan hadjon békét, várjon kicsint az üdőtől, ne hertelenkedjék, és Tercziánczki uram szavát, tanácsát ebből ne vegye elő, mert bizony véle nem sokat használ.”³⁶ A fejedelem 1621. június 21-ei levelében köszönetet mondott Illésházy hűségéért, és újabb kéréseket fogalmazott meg a főispán

---

³¹ HORVÁTH 1985, 164–184.

³² BETHLEN 1915, 23.

³³ BETHLEN 1915, 23–24.

³⁴ ODLOŽILÍK 1932–1933, 5.

³⁵ BETHLEN 1915, 28.

³⁶ BETHLEN 1915, 34.

felé, aki ezeket – a válaszlevelek tanúsága szerint – feltételezhetően meg is cselekedte.³⁷ A fejedelem és Illésházy közötti levelezésből úgy tűnhet, hogy kapcsolatukban a hadjárat elején tapasztalt jó viszony állt helyre, azonban erre rációfólnak a későbbi levelek. Már 1621. július 21-én az érsekújvári táborban kelt levelében szigorúan megparancsolta a fejedelem Illésházynak, hogy adja vissza Révay Ferencnek a hűségért odaadományozott „Beczko várához való jószágot az Rattkai familiának notájával”.³⁸ Az 1621. július 29-én kelt nagyszombati levélből kiderül, hogy a fejedelem kérése nem teljesült, ezért Kékedi Zsigmondot és Sándor Istvánt küldte Illésházyhoz, hogy a visszaadásra kötelezze. Ugyanezen a napon egy következő levél is íródott, amelyben Bethlen megkérdőjelezte Illésházy iránta való hűségét: „az vármegye mit ül és hever otthon, nem tudom; holott minden rend personaliter mellettünk vagyon; talán Ferdinándhoz akarnak ismét állani. Kegyelmed ültesse mingyárt fel és maga personaliter hozza alá őket, lovagját, gyalogját.”³⁹ A politikai helyzet változásával megkérdőjeleződött Illésházy hűsége a fejedelem iránt. Bethlen is érzékelte, hogy a főispán csak részben és kényszerből teljesíti a kéréseit. 1621. július 31-én kelt levelében nehezményezte, hogy Illésházy elfoglalta a Nyitra várához tartozó falvakat⁴⁰, augusztus 10-én rosszallását fejezte ki, hogy újra nem csatlakozott hadaival a harcolókhöz⁴¹, augusztus 28-án pedig kifogásolta, hogy nem továbbította a szövetségeseinek küldött leveleket.⁴² Bethlen 1621 szeptemberében újabb hadi sikereket ért el, támadást intézett Morvaország ellen, és több várost sikerült elfoglalnia. Illésházy feltételezhetően értesült e sikerekről, mivel a fejedelemhez való viszonyában változás állt be. Ezt mutatja az 1621. szeptember 16-án a szempci táborban kelt levél, amelyben Bethlen arra kérte Illésházyt, hogy hűséges emberei, Thurzó Szaniszló és Pogrányi György között

---

³⁷ BETHLEN 1915, 36.

³⁸ BETHLEN 1915, 38.

³⁹ BETHLEN 1915, 40.

⁴⁰ BETHLEN 1915, 41.

⁴¹ BETHLEN 1915, 41.

⁴² BETHLEN 1915, 43.

a törvény alapján tegyen igazságot.⁴³ A főhadiszállásáról, Magyarbródból november 8-án, november 19-én és december 15-én küldött leveleiben újabb és újabb kéréseket fogalmazott meg a fejedelem.⁴⁴ Az egymás után következő levelek tanúsága szerint a kéréseket a főispán teljesítette – a hadba szállás kivételével –, a fejedelem pedig hálás volt a szolgálatért, és pénzbeli ellenszolgáltatást ígért.

A fejedelem és Illésházy közötti kapcsolat az 1619–1621 közötti időszakban több szempontból is rendkívül érdekesnek tekinthető. Esterházy Miklós a fejedelmet támogató nemesek közé sorolta a főispánt, ez a megállapítása azonban valójában csak a hadjárat első, a fehérhegyi csatáig terjedő időszakára vonatkoztatható. Illésházy a fejedelemmel fenntartott jó kapcsolata feltételezhetően nagyrészt annak volt köszönhető, hogy egyéni karrierlehetőséget és családjá további emelkedésének esélyét látta a hadjárat sikerében. Nagybátyja, Illésházy István házasságai révén emelte a családot a Magyar Királyság főúri családjai közé,⁴⁵ s most tekintélyes birtokszerzéssel gyarapodhattak volna. Illésházy e törekvését még a fejedelem kedvezőtlen hadi helyzete sem befolyásolta. Például 1621-ben több olyan levél íródott, amelyben Bethlen számon kérte hívét, hogy miért tulajdonított el másnak adományozott birtokokat. Illésházy hűsége töretlen volt, amíg a fejedelem arra nem kérte, hogy harcoljon mellette a császár ellen. A főispán különféle kifogásokra hivatkozva ugyan, de elodázta ezt a kötelezettségét. Bethlen Illésházyhoz való hozzáállása is elgondolkodtató. Már 1619-ben fontosnak tartotta levelében jelezni, hogy számít a főispán támogatására. Feltételezhetően az Illésházy család birtokainak elhelyezkedése is az egyik oka volt annak, hogy a fejedelem ennyire törekedett a bizalmas kapcsolat fenntartására: így könnyen kapcsolatban maradhatott a szövetségeseivel, és segítséget kaphatott tőlük. A fehérhegyi csatát követően megromlott a kapcsolatuk – a fejedelem törekvései nem szolgálták többé a főispán érdekeit, ezért a levélben érkező kérések nem teljesültek –, ennek

---

⁴³ BETHLEN 1915, 48.

⁴⁴ BETHLEN 1915, 49, 50, 51..

⁴⁵ PÁLFFY 2010.

ellenére Bethlen nem tett komolyabb lépéseket Illésházy ellen, csupán fenyegette, illetve parancsokat küldött neki. Érezte, ám hatékonyan nem tudott fellépni az ellen, hogy – Kölcsey két évszázaddal későbbi, eszményítő leírásával szemben – Illésházy nem vallási, hanem politikai értelemben kívánt „egy felekezettől másba szabadon mehetni”.

Rövidítésjegyzék

- BETHLEN 1879 – BETHLEN Gábor *Kiadatlan politikai levelei*, kiad. SZILÁGYI Sándor, Bp., MTA, 1879.
- BETHLEN 1915 – BETHLEN Gábor *Levelei Illésházy Gáspárhoz 1619–1629*, szerk. SZÁDECZKY K. Lajos, Bp., Athenaeum, 1915 (Magyar Történelmi Tár, 27).
- BETHLEN 1980 – BETHLEN Gábor, *Levelek*, vál., tan., jegyz. SEBESTYÉN Mihály, Bukarest, Kriterion, 1980.
- HAIN 1988 – HAIN Gáspár, *Szépességi avagy lőcsei krónika és évkönyv a kedves utókor számára*, kiad., jegyz., tan. VÉBER Károly, ford. PÓKA Endre, Bp., Magvető Kiadó, 1988 (Magyar Hírmondó), 150–161.
- HORVÁTH 1984 – Pavel HORVÁTH, *Novšie udaje o pobyte českéj pobelohorskej emigrácie v Trenčine a na okolí = Trenčín: Remeslá, tlačiarno, architektúra*, zost. Milan ŠIŠMIŠ, Bratislava, Vydavateľstvo Alfa, 1985, 164–184.
- KÁRMÁN 2013 – KÁRMÁN Gábor, *Külföldi diplomaták Bethlen Gábor szolgálatában = Bethlen Gábor és Európa*, szerk. KÁRMÁN Gábor, Kees TESZELSZKY, Bp., ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történeti Tanszék, 2013, 145–182.
- KÓNYA Péter, *Bethlen Gábor képe a felső-magyarországi királyi városokban = PAPP–BALOGH 2013*, 179–189.
- KÖLCSEY 2000 – KÖLCSEY Ferenc, *Országgyűlési napló*, kiad. VÖLGYESI Orsolya, Bp., Universitas, 2000 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).
- ODLOŽILÍK 1932–1933 – Otakar ODLOŽILÍK, *Ze zápasu pobelohorské emigrace*, Časopis Matice moravské, 56(1932), 1–58, 369–388; 57(1933), 59–157.
- PÁLFFY 2010 – PÁLFFY Géza, *Utak a Magyar Királyság élére*, História, 2010/3, 29–32.
- PÁLFFY 2013 – PÁLFFY Géza, *A Bethlen-kutatás egy alig vizsgált kérdéséről: a magyar királysági rendek és az erdélyi fejedelem (1619–1622) = PAPP–BALOGH 2013*, 139–158.

- PAPP–BALOGH 2013 – *Bethlen Gábor képmása*, szerk. PAPP Klára, BALOGH Judit, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2013 (Speculum Historiae Debreceniense, 15).
- SZALAY–SALAMON 1863–1870 – *Galantai Gróf Eszterházy Miklós Magyarország nádora, I–III*, szerk. SZALAY László, SALAMON Ferenc, Bp., 1863–1870.
- J. ÚJVÁRY Zsuzsanna, *Bethlen Gábor, mint választott magyar király portai politikája az oszmánok által elkövetett magyarországi sérelmek tekintetében* = PAPP–BALOGH 2013, 159–177.